

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341(477)

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.01.07>

Остапенко Василь Олексійович,
аспірант Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID 0000-0002-3696-910X
ostapenko.vasil@gmail.com

Ostapenko Vasyl O.,
Postgraduate student of Taras Shevchenko
National University of Kyiv
ORCID 0000-0002-3696-910X
ostapenko.vasil@gmail.com

**СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ ТА ОБСЄ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
НА СВОБОДУ СОВІСТІ І ВІРОСПОВІДАННЯ****Анотація**

Метою статті є аналіз основоположних документів НБСЄ – ОБСЄ та їх вплив на вітчизняне законодавство у сфері свободи совісті і віросповідання, а також співпраця нашої держави й ОБСЄ щодо захисту свободи совісті і релігійних прав людини та громадянина.

Наукова новизна полягає в аналізі нормативної бази співпраці України й ОБСЄ щодо захисту прав людини на свободу совісті і віросповідання, відповідності національного законодавства нашої держави принципам і рекомендаціям ОБСЄ щодо захисту прав віруючих, а також реалізації двосторонніх проектів, які забезпечують демократичні перетворення у нашій державі.

Висновки. Україна тісно співпрацює з ОБСЄ у сфері захисту прав людини і громадянина, у тому числі у сфері свободи совісті і віросповідання. Більша частина відповідних рекомендацій ОБСЄ імплементована в національне законодавство, розробляються нові законодавчі зміни, покликані врахувати рекомендації ОБСЄ щодо забезпечення прав віруючих і релігійних громад. Правовою основою двосторонньої співпраці додатково виступають Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України й Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) щодо створення нової форми співробітництва від 13 липня 1999 р., а також меморандуми про: взаєморозуміння між Міністерством внутрішніх справ України та Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ) від 5 липня 2012 р., співробітництво між Конституційним Судом України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні від 16 липня 2014 р., співробітництво між Верховним Судом України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні від 24 липня 2014 р.

Ці правові акти стали основою для реалізації у 2015 – 2016 рр. проекту ОБСЄ/БДІПЛ «Зміцнення безпеки релігійних громад та інших груп в Україні». Активну діяльність провадять Координатор проектів ОБСЄ в Україні та Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні, які співпрацюють з Уповноваженим Верховної Ради з прав людини. Завдяки такій інтенсивній співпраці ОБСЄ й України удосконалюється не лише національне законодавство у сфері захисту прав людини на свободу совісті і віросповідання, а й судова практика, що є гарантією демократичних перетворень у нашій державі.

Ключові слова: ОБСЄ, БДІПЛ, свобода совісті, віросповідання, права людини, законодавство.

COOPERATION BETWEEN UKRAINE AND THE OSCE ON THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS TO FREEDOM OF CONSCIENCE AND RELIGION**Abstract**

The purpose of the article is to analyze the basic CSCE/OSCE documents and their influence on domestic legislation in the area of freedom of conscience and religion, as well as the cooperation between our state and the OSCE on the protection of freedom of conscience and religious rights of a human and a citizen.

The scientific novelty is to analyze the normative framework of cooperation between Ukraine and the OSCE regarding protection of human rights to freedom of conscience and religion, the compliance of the national legislation of our state with the OSCE principles and recommendations on the protection of the rights of believers, as well as the implementation of bilateral projects that ensure democratic transformations in our state.

Conclusions. Ukraine closely cooperates with the OSCE in the field of human rights and citizen protection, including in the area of freedom of conscience and religion. Most of the relevant OSCE recommendations are implemented in national legislation, new legislative changes are being drafted to take into account OSCE recommendations on the rights of believers and religious communities. The legal basis for bilateral cooperation is in addition Memorandum of Understanding between the Government of Ukraine and the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) concerning the creation of a new form of cooperation of 13 July, 1999, as well as memorandums on: Mutual understanding between the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and The OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) of 5 July, 2012, Cooperation between the Constitutional Court of Ukraine and the OSCE Project Coordinator in Ukraine of 16 July, 2014, Cooperation between the Supreme Court Ukraine and the OSCE Project Coordinator in Ukraine dated 24 July, 2014. These legal acts became the basis for implementation of the OSCE /ODIHR draft "Strengthening the security of religious communities and other groups in Ukraine" in 2015-2016. A great activity is carried out by the OSCE Project Coordinator in Ukraine and the OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine, which collaborates with Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada. Thanks to such intensive cooperation between the OSCE and Ukraine, not only national legislation on the protection of human rights to freedom of conscience and religion is improved, but also judicial practice, which guarantees the democratic transformations in our state.

Key words: OSCE, ODIHR, freedom of conscience, religion, human rights, legislation.

Постановка проблеми. Захист прав і свобод людини є одним з основних завдань будь-якої демократичної держави. Як правило, відповідні гарантії надаються конституціями та докладно регламентуються спеціальними законами. Не є винятком у цьому й Україна. Так, розділ другий Основного Закону нашої держави від 28 червня 1996 р. носить назву «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Окреме місце серед цих прав посідає право на свободу совісті і віросповідання. Для України це право особливо актуальне з огляду на тривалий період її входження до складу Радянського Союзу, в якому релігійні права громадян повсякчасно порушувалися, а релігійні організації зазнавали усіляких утисків, були позбавлені права вести місіонерську й проповідницьку діяльність, провадити освітню діяльність у

державних навчальних закладах та ін. Тож після проголошення незалежності України відновлення прав віруючих громадян стало одним із пріоритетних напрямків державної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання захисту прав людини на свободу совісті і віросповідання уже тривалий час є предметом дослідження вітчизняних вчених. Окремо розглядаються питання приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних норм і стандартів, які знайшли висвітлення у працях І. А. Бальжик, О. М. Бикова, І. М. Мищака, О. Л. Копиленка, В. М. Сорокуна, Ю. С. Шемшученка та багатьох інших. Водночас співпраця України й Організації з безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ) у сфері захисту прав людини на свободу совісті і віросповідання

аналізується досить фрагментарно. Так само недостатньо розкрито вплив документів ОБСЄ на розвиток українського законодавства у відповідній сфері.

Метою статті є аналіз основоположних документів НБСЄ – ОБСЄ та їх вплив на вітчизняне законодавство у сфері свободи совісті і віросповідання, а також співпраця нашої держави й ОБСЄ щодо захисту свободи совісті і релігійних прав людини та громадянина.

Виклад основного матеріалу. Необхідність відходу від ганебної радянської практики націоналізації майна релігійних організацій і порушення прав віруючих громадян стала очевидною вже наприкінці 80-х років минулого століття під час загострення кризових явищ у СРСР. Як справедливо зауважив І. М. Мишак, «такі реалії значною мірою вплинули і на розробників нового Закону Української РСР «Про свободу совісті та релігійні організації» [1], прийнятого в період суверенізації України та відносної демократизації суспільства, проте ще до проголошення державної незалежності» [2, с. 47]. Автор також відзначає, що чинний і сьогодні цей Закон за своєю суттю відповідає тим міжнародним стандартам, які рекомендовані окремим державам у сфері захисту прав і свобод громадян [3; 4, с. 39]. Разом із тим національне законодавство у сфері свободи совісті і віросповідання мусить і надалі враховувати ті міжнародні тенденції посилення правового захисту людей, які пропонуються, зокрема й ОБСЄ.

Нарада з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ) стала одним з основних міжнародних форумів на європейському континенті у роки «холодної війни», де питанню збереження миру і захисту прав людини була приділена першочергова увага. Міждержавні обговорення й консультації за участю європейських країн, США та Канади, які тривали з липня 1973 р. й завершилися 1 серпня 1975 р. підписанням Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі, фактично започаткували новий формат співпраці, який 1 січня 1995 р. трансформовано в міжнародну Організацію з безпеки та співробітництва в Європі.

Характерними особливостями ОБСЄ як міжнародної організації, наголошують І. А. Толкачова та Д. О. Полінська, є: відсут-

ність єдиного традиційного установчого документа (статуту) та консенсус як один з обов'язкових організаційних принципів. Дослідниці зауважують, що документи ОБСЄ не мають юридично обов'язкової сили, не створюють міжнародно-правових зобов'язань, але встановлюють загальноєвропейські стандарти, наприклад – у сфері захисту прав людини, і мають політично обов'язковий характер для держав-учасниць [5, с. 93–94].

Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 р. [6] ухвалив Декларацію принципів, якими держава будуть керуватися у взаємовідносинах між собою: 1) суверенна рівність, повага прав, притаманних суверенітету; 2) незастосування сили або погрози силою; 3) непопущеність кордонів; 4) територіальна цілісність держав; 5) мирне врегулювання спорів; 6) невтручання у внутрішні справи; 7) повага прав людини і основних свобод, включаючи свободу думки, совісті, релігії та переконань; 8) рівноправність і право народів розпоряджатися власною долею; 9) співробітництво між державами; 10) добросовісне виконання зобов'язань із міжнародного права.

Ключовим у контексті досліджуваної тематики став сьомий принцип, відповідно до якого держави-учасниці погоджувалися гарантувати дотримання прав і свобод людини, зокрема визнавати й поважати свободу особи сповідувати, особисто або разом з іншими, релігію або віру, діючи як велить власна совість. У цьому ж контексті держави брали на себе зобов'язання діяти згідно зі Статутом ООН і положеннями Загальної декларації прав людини, уникаючи будь-якої дискримінації за релігійною ознакою.

За словами Ю. С. Шемшученка, саме на основі підписаного керівництвом СРСР Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі представниками дисидентського руху в Україні в листопаді 1976 р. було засновано Українську громадську групу сприяння виконанню Гельсінкських угод [7]. Фактично, діяльність цієї групи, хоча й була спрямована переважно на захист політичних в'язнів і викриття порушень норм радянської Конституції, мала помітний вплив і на захист прав віруючих громадян.

Своєю чергою, у подальших документах за результатами зустрічей НБСЄ право на свободу совісті і віросповідання набуло ново-

го змісту. Так, у Підсумковому документі Віденської зустрічі держав – учасниць Наради з безпеки і співробітництва в Європі [8] від 15 січня 1989 р. держави-учасниці, зокрема в пункті 11, підтвердили, що будуть поважати права людини й основні свободи, включаючи свободу релігії та переконань, для всіх, без різниці раси, статі, мови та релігії. Відповідно до пункту 16 із метою забезпечити свободу особистості сповідувати релігію або віру держави-учасниці зобов'язалися: вживати ефективні заходи для запобігання та ліквідації дискримінації осіб на ґрунті релігії чи переконань, сприяти клімату взаємної терпимості та поваги між віруючими різних об'єднань, а також між віруючими та невіруючими; надавати на прохання об'єднанням віруючих, сповідуючих чи готових сповідувати свою віру у конституційних рамках держави, визнання відповідного статусу.

Держави також взяли на себе зобов'язання поважати право релігійних об'єднань: засновувати та вільно утримувати доступні місця богослужінь і зібрань; організовуватися у відповідності зі своєю ієрархічною та інституційною структурою; вибирати, назначати та змінювати свій персонал згідно зі своїми вимогами та стандартами, а також будь-якими досягнутими вільно домовленостями між ними та державою; запитувати й отримувати добровільні фінансові пожертвування; вступати в консультації з релігійними культурами, установами й організаціями з метою досягнення кращого розуміння потреб релігійних свобод; поважати право кожного давати й отримувати релігійну освіту на мові, обраній вільно індивідуально чи разом з іншими; у цьому контексті поважати серед іншого свободу батьків забезпечувати релігійне й моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань; дозволити підготовку релігійного персоналу у спеціальних закладах; поважати право віруючих і релігійних об'єднань придбавати і використовувати священні книги, релігійні видання на мові за своїм вибором та інші предмети і матеріали, що належать до сповідання релігії і віри, і володіти ними; дозволяти релігійним культурам, установам і організаціям виготовляти, імпортувати й поширювати релігійні видання та матеріали; доброзичливо розглядати зацікавленість релігійних об'єднань до участі в суспільному діалозі, у тому числі через ЗМІ.

Відповідно до пункту 17 Документа держави-учасниці визнали, що здійснення перелічених прав, які належать до свободи релігії та переконань, може підлягати лише таким обмеженням, встановленим законом і сумісним з їх міжнародними зобов'язаннями та міжнародним правом. При цьому держави зобов'язалися у законах та адміністративних правилах і під час їх виконання забезпечити повне й ефективне здійснення свободи думки, совісті, релігії та переконань. А згідно з пунктом 19 держави взялися захищати і створювати умови для заохочення етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин на своїй території [8].

Зазначені зобов'язання держав підтверджувалися й на інших зустрічах НБСЄ. Так, у Підсумковому документі Наради з безпеки і співробітництва в Європі, що відбулася в Парижі 21 листопада 1990 р. [9], сторони підтвердили право людини на свободу думки, совісті, релігії та переконань, а також те, що етнічна, культурна, мовна і релігійна самобутність національних меншин буде захищена і що особи, які належать до національних меншин, мають право вільно виражати, зберігати й розвивати цю самобутність без будь-якої дискримінації в умовах повної рівності перед законом. Держави-учасниці також у черговий раз висловили рішучість боротися проти будь-яких форм дискримінації, а також переслідування за релігійними та ідеологічними мотивами.

Слід відзначити, що Україна визнала обов'язковість цих документів ще в радянський період, а з 30 січня 1992 р. наша держава стала повноправним членом Парламентської асамблеї Наради з безпеки і співробітництва в Європі та з того часу бере активну участь у роботі Організації. Як уже зазначалося, із 1 січня 1995 р. НБСЄ трансформовано в міжнародну Організацію з безпеки та співробітництва в Європі.

ОБСЄ активно співпрацює з державами-учасницями, надаючи експертну й консультативну допомогу щодо забезпечення прав людини, у тому числі на свободу совісті і віросповідання. Так, членами Консультативної ради експертів з питань свободи релігії або переконань Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ за сприяння Європейської комісії за демократію через

право (Венеціанської комісії) з метою надання допомоги Консультативній раді ОБСЄ та Венеціанській комісії у здійсненні аналізу законів та законопроектів у сфері свободи релігії або переконань були розроблені «Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань» [10]. Як наголошується у вступній частині документа, Рекомендації включають коментарі, надані експертами Консультативної ради та членами Венеціанської комісії й не містять вичерпного визначення всіх відповідних стандартів у сфері прав людини, які стосуються свободи релігії або переконань, але надають загальне уявлення про аналіз законодавства та містять пропозиції для тих, хто займається його аналізом [10]. Прикметно, що ці Рекомендації були затверджені на 59-му пленарному засіданні Європейської комісії за демократію через право 18 червня 2004 р. і схвалені Парламентською асамблеєю ОБСЄ на щорічній сесії у липні того ж року. Документ, серед іншого, включає нормативні акти ООН та її спеціалізованих установ, Ради Європи й ОБСЄ, досвід окремих країн у сфері захисту прав людини на свободу совісті і віросповідання. Окремо деталізуються питання, які зазвичай постають у законодавстві, зокрема базові цінності, які лежать в основі міжнародних стандартів свободи релігії або переконань; незалежність/право на самовизначення релігійних організацій, які дотримуються певних переконань; фінансування релігійних громад, які дотримуються певних переконань; загальна економічна діяльність; політична діяльність релігійних організацій; винятки із законів загального застосування тощо.

Загалом ОБСЄ робить наголос на протидії будь-якій дискримінації. Так, у Стратегії ОБСЄ з протидії загрозам безпеці та стабільності в XXI столітті [11], яка була прийнята 1 грудня 2003 р. на одинадцятій зустрічі Ради Міністрів, наголошено (п. 38), що держави-учасниці, органи й інститути ОБСЄ мають рішучий намір нарощувати зусилля з протидії загрозам, породженим дискримінацією та нетерпимістю. При цьому будуть активно заохочуватися гармонійні відносини між етнічними, релігійними (виділено мною – В. О.), мовними й іншими групами та особами, що належать до цих груп. Насильству, нетерпимості, екстремізму й дискримінації по відношенню до цих груп необхідно давати відсіч, а

осіб, винних у таких діях, притягати до відповідальності.

Окремі документи ОБСЄ стосуються запобігання й протидії порушенням на національному та релігійному ґрунті. Приміром, Резолюція Парламентської асамблеї ОБСЄ Вісімнадцятої щорічної сесії «Антисемітизм», ухвалена у Вільнюсі 3 липня 2009 р. [12], висловлює стурбованість із приводу різкого збільшення числа зареєстрованих злочинів на ґрунті ненависті, що носять антисемітський характер, і нападів, спрямованих проти євреїв і єврейського майна, і проти єврейських релігійних, освітніх і громадських установ... У ній міститься заклик до національних урядів, парламентів, міжнародних установ, політичних і громадянських лідерів, неурядових організацій та громадянського суспільства стверджувати демократичні й людські цінності, будувати суспільства на основі поваги і людяності, боротися з будь-якими проявами антисемітизму та дискримінації. Того самого дня була ухвалена й Резолюція Парламентської асамблеї ОБСЄ Вісімнадцятої щорічної сесії «Підвищення ролі ОБСЄ в забезпеченні свободи думок і їх вільного висловлення» [13], в якій (п. 26) Парламентська асамблея ОБСЄ «настійливо закликає держави-учасниці утримуватися від введення обмежень, несумісних з принципами ОБСЄ, що стосуються ... свободи вираження думок і незгоди, релігії або вірувань, у тому числі особами, які належать до меншин або вразливих груп».

Із метою надання консультацій національним урядам та обговорення актуальних проблем щорічно проводяться міжнародні конференції, які збирають учасників із різних країн. Приміром, у рамках такої конференції 1 жовтня 2012 р. у Варшаві її учасники обговорили тему «Свобода думки, переконань, релігії або віросповідання», розглянули питання про виконання зобов'язань, що стосуються свободи релігії чи переконань, взятих на себе державами-учасницями, а в рамках робочого засідання опрацьовувалися проблеми обов'язку держав забезпечити повагу до свободи релігії або переконань, зокрема шляхом розробки та впровадження відповідних законів, постанов, практики і політики; важливості проведення консультацій із громадянським суспільством, включаючи взаємодію з релігійними організаціями в

процесі підготовки законопроектів і проведення заходів щодо ефективного здійснення права на свободу релігії або переконань [14].

У цьому контексті вважаємо за необхідне докладніше зупинитися на правовому підґрунті двосторонньої співпраці України та ОБСЄ. Зокрема, 13 липня 1999 р. у Відні було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України й Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) щодо створення нової форми співробітництва [15] (ратифікований Законом України № 1446-III від 10.02.2000 р.), яким засновано нову форму співробітництва між Україною та ОБСЄ, що базується на плануванні, виконанні та моніторингу проектів між відповідними органами влади України й ОБСЄ та її інститутами. Такі проекти можуть стосуватися усіх аспектів діяльності ОБСЄ та залучати як урядові, так і неурядові організації України.

На основі цього документа й беручи до уваги діяльність у сфері верховенства права Координатора проектів ОБСЄ в Україні, спрямовану на підтримку України в розбудові спроможностей у сфері верховенства права, надалі підписано меморандуми про: взаєморозуміння між Міністерством внутрішніх справ України та Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ) від 5 липня 2012 р. [16], співробітництво між Конституційним Судом України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні від 16 липня 2014 р. [17], співробітництво між Верховним Судом України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні від 24 липня 2014 року [18]. Зазначені документи спрямовані на просування міжнародних стандартів у галузі прав людини і основоположних свобод, верховенства права і демократичного розвитку. Сторони можуть за взаємною згодою запрошувати до проектного співробітництва в рамках узгоджених напрямів інші установи й організації, незалежно від форм власності та підпорядкування, фізичних осіб, створювати з ними тимчасові робочі групи, інші дослідницькі й допоміжні структури.

Із 1 січня 2013 р. Україна упродовж року головує в ОБСЄ (головою був міністр закордонних справ нашої держави Л. Кожара). Саме в цей час у Києві було узгоджено й ухвалено рішення Ради міністрів ОБСЄ «Про свободу думки, совісті, релігії та переконань», яке закликає країни-учасниці «утримуватися

від запровадження несумісних із прийнятими в рамках ОБСЄ політичними зобов'язаннями та міжнародно-правовими зобов'язаннями обмежень щодо сповідування громадянами та релігійними громадами релігії та переконань» [19, с. 5].

Фактично мова йшла про необхідність оновлення ухвалених у 2004 р. «Рекомендацій щодо аналізу законодавства про релігію та віросповідання». Із цією метою було проведено чотири круглих столи, на яких обговорювалися проекти нових рекомендацій – у Києві (3 вересня 2013 р.), Варшаві (26 вересня 2013 р.), Астані (10 жовтня 2013 р.) та Брюсселі (24 жовтня 2013 р.), а оновлені Рекомендації були опубліковані на веб-сайті Венеціанської комісії 16 червня 2014 р. та згодом оприлюднені окремим виданням [19]. Відповідні Рекомендації систематизовано за базовими проблемами, які найчастіше постають у відносинах влади й релігійних організацій, та включають такі розділи: 1) свобода релігії і переконань та дозволені загальні обмеження; 2) свобода сповідувати релігію чи переконання спільно з іншими; 3) релігійні організації або організації, що дотримуються певних переконань; 4) пільги для релігійних громад (організацій), або громад (організацій), які дотримуються певних переконань. Також виокремлено й подано додатком зобов'язання ОБСЄ у сфері свободи релігії та переконань, хоча весь текст Рекомендацій базується на зобов'язаннях, прийнятих у рамках ОБСЄ та на основі ключових документів ООН щодо захисту прав людини і громадянина.

Серед головних напрямків співпраці України з ОБСЄ – забезпечення присутності на порядку денному ОБСЄ таких пріоритетних для України питань: припинення порушень основоположних принципів та зобов'язань у рамках ОБСЄ у зв'язку з агресією Росії проти України та окупацією Криму, відновлення довіри, необхідність мирного врегулювання спорів, зміцнення інструментарію Організації у сфері запобігання конфліктам, оновлення засобів зміцнення довіри та безпеки, забезпечення свободи слова та ЗМІ, боротьба з пропагандою, посилення захисту прав людини, недопущення зловживання правилом консенсусу тощо [20].

Окремо слід відзначити діяльність Координатора проектів ОБСЄ в Україні. У сфері

його уваги моніторинг і надання консультацій з питань реформування системи судочинства, дотримання прав людини в освіті, свобода діяльності ЗМІ та неурядових організацій тощо. Практично в усіх цих сферах окремі питання стосуються свободи совісті і віросповідання та забезпечення відповідних прав людини. Так, за даними офіційного веб-сайту ОБСЄ, Координатор проектів у співпраці з Уповноваженим Верховної Ради з прав людини підтримує громадських активістів у проведенні моніторингу судових процесів, проводить навчання з методології такого моніторингу та з принципів права на справедливий суд, допомагає розбудувати загальнонаціональну мережу моніторів. Крім того, ведеться активна робота з Міністерством освіти і науки України у просуванні в освітній галузі підходів, заснованих на принципах поваги до прав людини, а також освіти з тематики прав людини в школах. Допомога включає розробку рекомендацій до шкільних програм, розробку та пілотування нових предметів та курсів, які надалі будуть впроваджуватися Міністерством [21].

Слід також відзначити, що з 21 березня 2014 р. на підставі запиту від Уряду України до ОБСЄ і консенсусного рішення всіх 57 країн – учасниць ОБСЄ розпочала роботу Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні, серед основних завдань якої – неупереджено й об'єктивно спостерігати та звітувати про ситуацію в нашій державі, а також сприяти діалогу між усіма сторонами конфлікту [22]. За результатами своєї діяльності Спеціальна моніторингова місія оприлюднює звіти, в яких відзначає будь-які порушення прав людини, у тому числі на свободу совісті і віросповідання.

На окрему увагу заслуговує проект ОБСЄ/БДІПЛ «Зміцнення безпеки релігійних громад та інших груп в Україні», реалізований у 2015 – 2016 рр. Так, під час Національної зустрічі з питань взаємодії державних органів, відповідальних за здійснення політики у сфері релігії, а також свободи релігії та переконань 26 – 27 травня 2015 р. у Києві відбулися плідні дискусії між представниками обласних структурних підрозділів у справах релігій, Всеукраїнської ради церков та релігійних організацій, провідними вітчизняними та міжнародними експертами у сфері свободи совісті та діяльності релігійних ор-

ганізацій, членами Експертної ради при Міністерстві культури України, під час яких обговорювалися проблемні аспекти реєстрації статутів та державної реєстрації релігійних організацій, оформлення погоджень на релігійну діяльність іноземців, забезпечення конституційного права віруючих на публічні мирні зібрання та права на альтернативну (невійськову) службу під час мобілізації [23]. У рамках цього ж проекту проводилися круглі столи й експертні обговорення в різних регіонах України, вироблялися конкретні пропозиції щодо удосконалення державної політики по відношенню до релігійних організацій та запобігання конфліктів на релігійному ґрунті. Зокрема, лише упродовж 2015 р. ОБСЄ/БДІПЛ провели п'ять навчальних семінарів із цієї проблематики для представників релігійних спільнот, громадянського суспільства, посадових осіб державних адміністрацій, працівників правоохоронних органів та прокуратури [24].

Події останніх місяців, пов'язані з утворенням Православної церкви України й наданням їй автокефалії та початком переходу релігійних громад до новоствореної Церкви, також потребують прискіпливої уваги ОБСЄ щодо дотримання прав людини на свободу віросповідання. У цьому контексті необхідна більш тісна взаємодія ОБСЄ з Уповноваженим Верховної Ради з прав людини та скоординована реакція на можливі порушення, пов'язані з розподілом майна релігійних громад, перереєстрацією релігійних організацій тощо.

Висновки. Україна тісно співпрацює з ОБСЄ у сфері захисту прав людини і громадянина, у тому числі у сфері свободи совісті і віросповідання. Більша частина відповідних рекомендацій ОБСЄ імплементована в національне законодавство, розробляються нові законодавчі зміни, покликані врахувати рекомендації ОБСЄ щодо забезпечення прав віруючих і релігійних громад. Правовою основою двосторонньої співпраці додатково виступають Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України й Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) щодо створення нової форми співробітництва від 13 липня 1999 р., а також меморандуми про: взаєморозуміння між Міністерством внутрішніх справ України та Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІ-

ПЛ) від 5 липня 2012 р., співробітництво між Конституційним Судом України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні від 16 липня 2014 р., співробітництво між Верховним Судом України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні від 24 липня 2014 р. Ці правові акти стали основою для реалізації у 2015 – 2016 рр. проекту ОБСЄ/БДПЛ «Зміцнення безпеки релігійних громад та інших груп в Україні». Активну діяльність провадять Координатор проектів ОБСЄ в Україні та Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні, які співпрацюють з Уповноваженим Верховної Ради з прав людини. Завдяки такій інтенсивній співпраці ОБСЄ й України удосконалюється не лише національне законодавство у сфері захисту прав людини на свободу совісті і віросповідання, а й судова практика, що є гарантією демократичних перетворень у нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
2. Мищак І. М. Нормативно-правове регулювання відновлення майнових прав релігійних громад в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 3. С. 46–51.
3. Мищак І. М. Трансформація міжнародно-правових норм у сфері свободи совісті та віросповідання в конституційне законодавство України. *Конституційні засади модернізації України*. К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2012. С. 303–311.
4. Мищак І. М. Удосконалення конституційного законодавства України у сфері свободи совісті та віросповідання відповідно до міжнародно-правових норм та стандартів. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 4. С. 37–40.
5. Толкачова І. А., Полінська Д. О. Європейський механізм захисту конституційних прав і свобод людини в контексті діяльності ОБСЄ. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 4. С. 92–96.
6. Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (Helsinki, 1 August 1975). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/final_act_of_the_conference_on_security_and_cooperation_in_europe_helsinki_1_august_1975-en-26511c7f-1063-4ae9-83e5-16859194a144.html
7. Шемшученко Ю. С. Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975. *Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2005. 672 с.* URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zakljuchny_akt_narady_z_bezpeky_1975
8. Підсумковий документ Віденської зустрічі держав-учасниць Ради з безпеки і співробітництва в Європі : Міжнародний документ від 15.01.1989 р. (витяг). URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_081
9. Паризька хартія для нової Європи : Міжнародний документ від 21.11.1990 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_058
10. Рекомендації щодо аналізу законодавства у сфері релігії або переконань. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/176876?download=true>
11. OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century. URL: <https://www.osce.org/mc/17504?download=true>
12. Resolution on Anti-Semitism. URL: <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2009-vilnius/declaration-6/261-2009-vilnius-declaration-eng/file>
13. Resolution on Strengthening OSCE Engagement on Freedom of Opinion and Expression. URL: <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2009-vilnius/declaration-6/261-2009-vilnius-declaration-eng/file>
14. ОБСЄ приділяє значну увагу стану релігійної свободи в Європі. URL: https://www.religion.in.ua/news/foreign_news/18742-obsye-pridilyaye-znachnu-uvagu-stanu-religijnoyi-svobodiv-yevropi.html
15. Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) щодо створення нової форми співробітництва від 13 липня 1999 р. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_309
16. Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством внутрішніх справ України та Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДПЛ) від 5 липня

2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b16

17. Меморандум про співробітництво між Конституційним Судом України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні від 16 липня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975_027

18. Меморандум про співробітництво між Верховним Судом України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні від 24 липня 2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975_028

19. Рекомендації щодо правосуб'єктності релігійних громад та громад, які дотримуються певних переконань / Опубліковано Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ). Варшава, 2015. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/176361?download=true>

20. Участь України в ОБСЄ. URL: <https://vienna.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/osce/about>

21. Права людини. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/107340>

22. Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні. URL: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine>

23. Мінкультури і ОБСЄ підвищують кваліфікацію держслужбовців у справах релігій. URL: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/29314-minkulturi-i-ob-sye-pidvishhuyut-kvalifikaciyu-derzhsluzhbovciv-u-spravah-religij.html

24. Під егідою ОБСЄ у Вінниці відбувся круглий стіл з питань міжрелігійного діалогу. URL: <https://www.religion.in.ua/news/vazh-livo/30132-pid-egidoyu-ob-sye-u-vinnici-vidbuvsya-kruglij-stil-z-pitan-mizhreligijnogo-dialogu.html>

Referenses:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (1991). The Law of Ukraine. *Pro svobodu sovisti ta religijni organizacii*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/222-19> (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

2. Myshchak, I. M. (2012). Legal Regulation of Religious Communities Property Rights in Ukraine Renovation. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 3, 46–51 [in Ukrainian].

3. Myshchak, I. M. (2012). Transformacia mizhnarodno-pravovych norm u sferi svobody

sovisti ta virospovidannia v konstytucijne zakonodavstvo Ukrayiny. *Konstytucijni zasady modernizaciyi Ukrayiny*. K.: Instytut zakonodavstva Verhovnoi Rady Ukrainy, 303–311 [in Ukrainian].

4. Myshchak, I. M. (2012). Improvement of the Constitutional Legislation of Ukraine in the Field of Freedom of Conscience and Religion in Accordance with International Legal Norms and Standards. *The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 4, 37–40 [in Ukrainian].

5. Tolkachova, I. A., Polinska, D. O. (2016). Yevropejskyj mehanizm zahystu konstytucijnyh prav i svobod lyudyny v konteksti diyalnosti OBSYe. *Yurydychnyj visnyk. Povitryane i kosmichne pravo*, 4, 92–96 [in Ukrainian].

6. Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe (Helsinki, 1 August 1975). URL: https://www.cvce.eu/en/obj/final_act_of_the_conference_on_security_and_cooperation_in_europe_helsinki_1_august_1975-en-26511c7f-1063-4ae9-83e5-16859194a144.html (Last accessed: 29.12.2018).

7. Shemshuchenko, Yu. S. (2005). Zaklyuchnyj akt Narady z bezpeky i spivrobitnyctva v Yevropi 1975. *Encyklopediya istorii Ukrayiny: T. 3: E-J* / Redkol.: V. A. Smolij (golova) ta in. NAN Ukrayiny. Instytut istorii Ukrayiny. K.: V-vo «Naukova dumka». URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zakljuchny_akt_narady_z_bezpeky_1975 (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

8. Pidsumkovy`j dokument Viden`koi zus-trichi derzhav-uchasnycz Narady z bezpeky i spivrobitnyctva v Yevropi : Mizhnarodnyj dokument vid 15.01.1989 r. (vytyag). URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_081 (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

9. Paryzka hartia dlya novoyi Yevropy : Mizhnarodnyj dokument vid 21.11.1990 r. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_058 (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

10. Rekomendaciyi shhodo analizu zakonodavstva u sferi religiyi abo perekonan`. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/176876?download=true11> (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

11. OSCE Strategy to Address Threats to Security and Stability in the Twenty-First Century. URL: <https://www.osce.org/mc/17504?download=true> (Last accessed: 29.12.2018).

12. Resolution on Anti-Semitism. URL: <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2009-vilnius/declaration-6/261-2009-vilnius-declaration-eng/file> (Last accessed: 29.12.2018).

13. Resolution on Strengthening OSCE Engagement on Freedom of Opinion and Expression. URL: <https://www.oscepa.org/documents/all-documents/annual-sessions/2009-vilnius/declaration-6/261-2009-vilnius-declaration-eng/file> (Last accessed: 29.12.2018).

14. OBSYe prydylyaye znachnu uvagu stanu religijnoyi svobody v Yevropi. URL: https://www.religion.in.ua/news/foreign_news/18742-obsye-pridylyaye-znachu-uvagu-stanu-religijnoyi-svobodi-v-yevropi.html (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

15. Memorandum pro vzayemorozumynnya mizh Uryadom Ukrayiny i Organizacijeyu z bezpeky i spivrobotnyctva v Yevropi (OBSYe) shhodo stvorennya novoyi formy spivrobotnyctva vid 13 lypnya 1999 r. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_309 (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

16. Memorandum pro vzayemorozumynnya mizh Ministerstvom vnutrishnih sprav Ukrayiny ta Byuro z demokratychnyh instytutiv i prav lyudyny OBSYe (BDIPL) vid 5 lypnya 2012 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b16 (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

17. Memorandum pro spivrobotnyctvo mizh Konstytucijnym Sudom Ukrayiny ta Koordynatorom proektiv OBSYe v Ukrayini vid 16 lypnya 2014 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975_027 (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

18. Memorandum pro spivrobotnyctvo mizh Verhovnym Sudom Ukrayiny ta Koordynatorom proektiv OBSYe v Ukrayini vid 24 lypnya 2014 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975_028 (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

19. Rekomendaciyi shhodo pravosub'yektnosti religijnyh gromad ta gromad, yaki dotrymuyutsya pevnyh perekonan / Opublikovano Byuro z demokratychnyh instytutiv i prav lyudyny OBSYe (BDIPL). Varshava, 2015. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/176361?download=true> (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

20. Uchast' Ukrayiny v OBSYe. URL: <https://vienna.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/osce/about> (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

21. Prava lyudyny. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/107340> (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

22. Specialna monitoryngova misiya OBSYe v Ukrayini. URL: <https://www.osce.org/uk/special-monitoring-mission-to-ukraine> (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

23. Minkultury i OBSYe pidvyshhuyut kvalifikaciyu derzhsluzhbovciv u spravah religij. URL: https://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/29314-minkulturi-i-obsye-pidvishhuyut-kvalifikaciyu-derzhsluzhbovciv-u-spravax-religij.html (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

24. Pid egidoyu OBSYe u Vinnyci vidbuvsya kruglij stil z pytan` mizhreligijnogo dialogu. URL: <https://www.religion.in.ua/news/vazh-livo/30132-pid-egidoyu-obsye-u-vinnyci-vidbuvsya-kruglij-stil-z-pitan-mizhreligijnogo-dialogu.html> (Last accessed: 29.12.2018) [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15 січня 2019 р.